

Dones i turisme. Transformadores del sector

Daniela Freund.

Professora i investigadora del grup de recerca en turisme, hospitalitat i mobilitat (THM) a IQS-URL.

Núria Valero Vancells.

Periodista especialitzada en coeducació i perspectiva de gènere. Comunicació i premsa a IQS-URL.

El turisme dona feina a un elevat percentatge de dones, el 54% en l'àmbit mundial. Podem afirmar que és un sector econòmic que se sosté, en gran manera, pel treball que fan elles. Aquest fet ens pot portar a pensar que es tracta d'una indústria en la qual les dones disposen d'una gran varietat d'oportunitats, tant per al desenvolupament de la seva carrera professional com per contribuir a la transformació del sector cap a un model més sostenible, en termes mediambientals, socials i econòmics.

Malgrat això, la realitat és una altra. Com veurem, la situació actual de les dones que treballen en turisme presenta desigualtats, precarietat, bretxa salarial, poca presència en càrrecs de lideratge i en emprenedoria, per esmentar tan sols algunes característiques. En aquest sentit, els estereotips i prejudicis de gènere, la manca de conciliació i de corresponsabilitat, juntament amb una gestió androcèntrica d'inversions i ajudes econòmiques, entre altres barreres, dificulten el treball i el lideratge transformador de les dones del sector. La importància de les xarxes de suport i els reptes que presenten no és tampoc un tema per obviar.

Entenem que l'educació, com a motor de transformació, adquireix en aquest marc un paper clau, i més si tenim en consideració que la formació en turisme compta amb una gran presència femenina. Incorporar la perspectiva de gènere en els plans d'estudi és el primer pas, però no l'únic, per acabar amb els es-

tereotips i les discriminacions. És imprescindible que l'alumnat disposi de referents de lideratge femení i pugui visibilitzar les dones pioneres, transformadores i compromeses.

Sens dubte, els models turístics sostenibles i regeneratius només són possibles si se situen les persones i el planeta en el centre, apostant per un lideratge transformador, centrat en les cures. Un model de lideratge que integri les cinc fases de cures: l'atenció, la responsabilitat, la capacitat de resposta, la competència i la igualtat. Malgrat que el turisme és un motor de riquesa, creixement i reducció de la pobresa, la sostenibilitat continua sent un repte.

És imprescindible que l'alumnat disposi de referents de lideratge femení i pugui visibilitzar les dones pioneres, transformadores i compromeses.

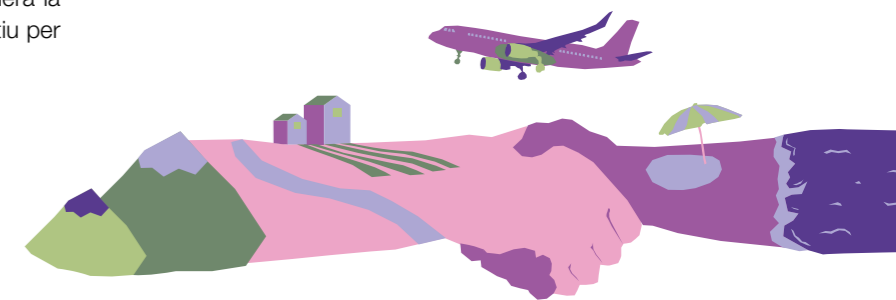
Catalunya és conscient d'això i és pionera en la gestió de destinacions responsables, liderant des de fa molts anys accions en línia amb la implementació de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides. Recentment, ha vist la llum el Compromís Nacional per un Turisme

Responsable, que estableix un full de ruta amb 67 objectius que contribuiran al fet que el turisme sigui ambientalment, socialment i econòmicament més sostenible i equilibrat. En aquesta línia, nombroses iniciatives de turisme regeneratiu i de desenvolupament de les comunitats locals estan aflorant arreu de Catalunya.

Continuar en aquest camí, cristal·litzar canvis rellevants en el sector turístic que repercuteixin de manera positiva en les persones i regenerin els territoris, només es pot aconseguir mitjançant associacions i cooperacions sòlides en els àmbits local, regional, nacional i global. És un esforç que ha de ser compartit i en què el lideratge transformador enfocat a les cures, des de la nostra perspectiva, és clau per accelerar el procés. Un esforç compartit per tots els agents del sector turístic que aposten per la innovació local, que empodera la comunitat i genera alhora un patrimoni significatiu per a locals i visitants.

És un esforç que ha de ser compartit i en què el lideratge transformador enfocat a les cures, des de la nostra perspectiva, és clau per accelerar el procés.

Cada pas ens apropa més a aquest nou model i les dones estan contribuint, sens dubte, de manera significativa a aquest canvi. Una mostra són les dones reflectides en aquesta publicació, autèntiques transformadores del sector. Són referents que ens inspiren a continuar caminant en la bona direcció.

El turisme a Catalunya representa més de 12% del PIB.

L'actualitat de les dones i el turisme

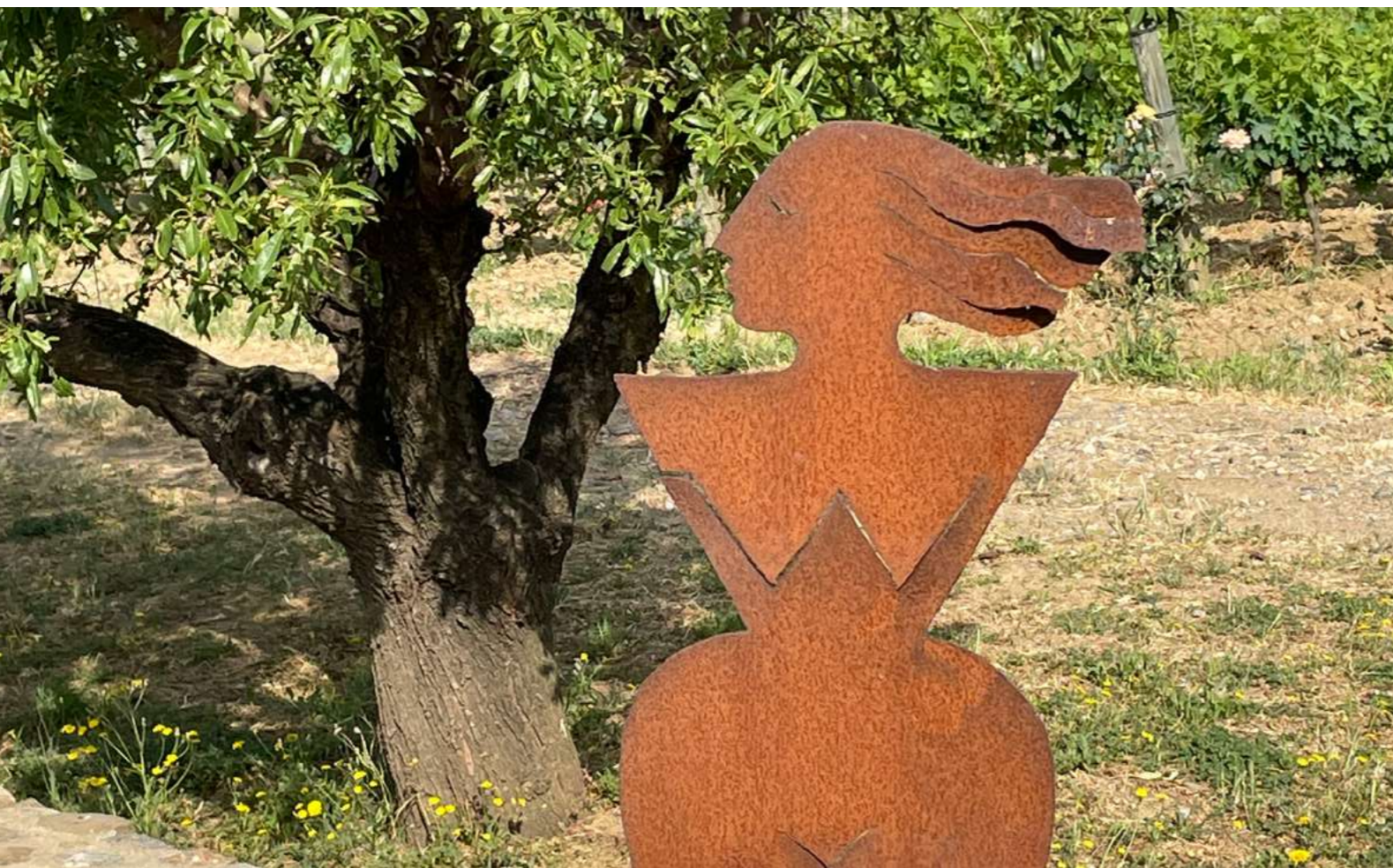
El turisme s'ha convertit en un dels sectors econòmics de més creixement ràpid al món; actua en molts països com a motor per al desenvolupament sostenible i contribueix a la creació d'ocupació tant directa com indirecta. Avui dia, les dones representen un percentatge elevat de la força laboral del sector turístic: el 54% de les persones ocupades en aquesta indústria a tot el món són dones i el 57% a Espanya (Organització Mundial del Turisme, OMT, 2021). En el 2022, a Catalunya, el 43,28% són dones, segons l'IDESCAT (2023).

Factors com els valors culturals, la formació, l'entorn laboral i les polítiques establertes impacten en la retribució i en la participació de les dones en aquest sector.

El turisme ofereix més possibilitats a les dones de participar en la força laboral, l'emprenedoria i el lideratge que qualsevol altre sector. Darrere de l'educació, la salut i el treball social, el turisme és el tercer sector amb una major participació femenina a escala mundial: l'ocupació en turisme està feminitzada, és a dir, és un sector econòmic que se sosté en gran manera pel treball de les dones.

Analitzant el context, podria semblar a primera vista que és un sector amb un gran potencial per generar empoderament socioeconòmic a les dones i aconseguir la igualtat de gènere. Malgrat això, la realitat és una altra. L'any 2019, l'OMT, en l'informe global publicat sobre gènere i turisme, en el qual identifica oportunitats junt amb desafiaments i barreres de gènere, revela una bretxa salarial del 14,7%. Durant el 2020, a Catalunya, la bretxa salarial se situava en el 19,7%, i arribava al 32,3% en la restauració (Observatori del Treball i Model Productiu, 2023a). Factors com els valors culturals, la formació, l'entorn laboral i les polítiques establertes impacten en la retribució i en la participació de les dones en aquest sector.

Les dones cada cop tenen més pes en la indústria en general i en el mercat turístic en particular. Al·legoria a la dona al celler La Vinyeta.

Així mateix, el predomini numèric de les dones no es reflecteix en els rols que ocupen en la indústria, on tendeixen a ocupar posicions precàries, de baix nivell i amb salaris baixos (Figuroa-Domecq *et al.*, 2015). Els estereotips i la discriminació de gènere influeixen en el fet que les dones ocupin llocs relacionats amb la cuina, la neteja i l'allotjament. Quan el treball domèstic es trasllada al mercat, sovint s'assumeix que és una feina fàcil de fer i, per tant, es menysvalora (Moreno Alarcón i Cañada Mullor, 2018).

En aquesta línia, i en el cas d'Espanya, cal destacar que, si bé les dones ocupades en el sector representen el 54% del total de treballadors, només un terç dels càrrecs de lideratge l'ocupen dones, i solament el 3% accedeixen a càrrecs de màxima representativitat en les empreses turístiques (Canalís, 2019). En el recent estudi «Lideratge femení en el sector turístic» (2023), elaborat per Deloitte i Women Leading Tourism, s'afirma que «malgrat que el 54% de la força laboral en el sector són dones, aquest percentatge es percep que es redueix a tan sols el 33% en els comitès de direcció». Si ens fixem en Catalunya, en tots els sectors i durant el primer trimestre del 2023, elles ocupen el 35,3% dels càrrecs de responsabilitat (Observatori del Treball i Model Productiu, 2023b). La baixa representativitat de les dones en posicions de presa de decisions és un fenomen global que té un impacte negatiu en la igualtat i en la justícia social (Chambers *et al.*, 2017).

Els estereotips i la discriminació de gènere influeixen en el fet que les dones ocupin llocs relacionats amb la cuina, la neteja i l'allotjament.

Així mateix, les estadístiques espanyoles revelen que el 38% de les dones en el sector del turisme tenen contractes temporals i el 36% treballa a temps parcial, i guanyen menys del 51% del salari mitjà al país, segons dades del 2019 de Comissions Obreres. Respecte a l'àmbit emprenedor, el percentatge de dones que posen en marxa un negoci a Espanya se situa en el 13% (South Summit i IE University, 2022). En el sector turístic, i a Barcelona, únicament el 33% de les persones emprenedores són dones (Ajuntament de Barcelona, 2020).

Per consegüent, i resumint, tot i que les organitzacions sovint transmeten discursos i imatges positives que promouen la igualtat de gènere, les pràctiques contemporànies en el sector turístic perpetuen, encara avui, les desigualtats, on les dones tendeixen a tenir ocupacions de baix nivell i inestables, pateixen disparitats salarials i són infrarepresentades en els càrrecs directius.

L'Institut Català de les Dones reconeix els 25 anys de trajectòria d'una trentena d'entitats de dones i feministes d'arreu del territori.

El binomi ODS i educació

La importància de la igualtat de gènere per garantir i accelerar el desenvolupament sostenible és tanta que és un dels objectius de desenvolupament sostenible (ODS) fonamentals de l'Agenda 2030 (Organització de les Nacions Unides, 2023). Aquests ODS, 17 en total, són compromisos assumits pels governs que integren l'ONU. Aconseguir l'equitat de gènere i empoderar les dones i les nenes, i lluitar contra qualsevol forma de discriminació, és concretament l'ODS 5. A més, els 163 governs signants coincideixen que millorar els indicadors establerts per al 2030 corresponents a l'ODS 5 contribuirà decisivament a la resta d'objectius. Quant al compliment dels ODS, Espanya se situa actualment en la setzena posició d'un total de 166 països i va obtenir un 80,43% d'assoliment (Sachs *et al.*, 2023), per la qual cosa les perspectives de compliment són encoratjadores.

Quant a l'ODS 5, específicament, Espanya ha obtingut una puntuació de 73,7 punts, tal com indica l'informe elaborat pel Ministeri de Drets Socials i Agenda 2030 (2023), i ocupa la sisena posició en l'Índex Europeu d'Igualtat de Gènere, un lloc més avançat que l'any 2020, quan va obtenir una puntuació de 72 punts. Aquestes dades ens situen 5,7 punts per damunt de la mitjana europea, que és de 68 punts, amb un màxim de 83,9 punts que correspon a Suècia i un mínim de 52,5 punts per a Grècia. L'estudi mostra també que, conforme a les últimes dades disponibles, respecte a les del 2010, Espanya ha augmentat 7,3 punts, la qual cosa suposa un progrés cap a la igualtat de gènere a un ritme major que la mitjana europea.

Quant a Catalunya, en termes generals, els indicadors de compliment de l'ODS 5 són similars als d'Espanya, amb lleugeres variacions en els diferents subobjectius. Pot consultar-se la informació detallada i actualitzada

regularment al web de l'Institut d'Estadística de Catalunya (2023).

Nombrosos estudis afirmen que les nenes i les joves obtenen menys estímuls, experiències i oportunitats. A vegades, l'actitud del professorat, l'ambient a l'aula i els enfocaments d'aprenentatge contribueixen a perpetuar els estereotips de gènere, els quals es repeteixen tant per part d'adults docents com d'estudiants (Schulze, 2016). Malauradament, en el sector turístic espanyol, s'ha prestat poca atenció al camp dels estudis de gènere en turisme, malgrat el seu impacte en l'economia espanyola i de la importància de les dones com a empresàries i empleades en el sector (Segovia-Pérez i Figueroa-Domecq, 2014). Per tant, i com afirma l'Organització Internacional del Treball (2017), el concepte «igualtat de gènere» no es refereix només a l'àmbit laboral: el que ocorre en l'àmbit professional sovint és reflex de problemes més amplis en l'àmbit social. Cal recordar que la igualtat de gènere significa que dones i homes compten amb les mateixes condicions i els mateixos drets a l'hora de contribuir i beneficiar-se del desenvolupament econòmic, social, cultural i polític.

L'educació és un dels pilars fonamentals en l'avenç dels ODS per assegurar l'aplicació d'iniciatives de gestió turística sostenible, una educació alineada amb

models transformadors i regeneratius en què es comparteixin bones pràctiques. Són necessaris, especialment, referents de lideratge femení en què les noves generacions puguin veure's reflectides. Visibilitzar dones pioneres, transformadores i compromeses adquireix encara més importància quan constatem que a Catalunya, en el curs 2021-2022, i segons dades facilitades pel Ministeri d'Universitats (2023), el 69% de les persones matriculades en graus universitaris de Turisme i el 63,4% en màsters van ser dones. Les dades mostren que, en el futur, malgrat tenir en compte possibles canvis de sector, les dones en el sector turístic i/o hotelier augmentaran encara més la seva presència. Per tant, és fonamental formar les noves generacions en valors de sostenibilitat que contribueixin a liderar canvis de model transformadors, assegurant així mateix polítiques que reverteixin en igualtat efectiva.

Són necessaris, especialment, referents de lideratge femení en què les noves generacions puguin veure's reflectides.

El món acadèmic exerceix un paper inqüestionable en la preparació de professionals amb forts valors inclosius per liderar el canvi. Per a Espanya, una de les principals destinacions turístiques mundials i amb una indústria cada vegada més internacionalitzada, és essencial promoure els principis d'equitat de gènere i integrar-los en els plans d'estudi d'educació superior en turisme i hostaleria. Des del nostre punt de vista, i particularment a Espanya, es necessiten urgentment professionals amb la mentalitat adequada per abordar els complexos reptes de desenvolupament sostenible articulats pels ODS.

Part dels avenços són responsabilitat d'empreses turístiques o persones emprenedores amb un enfocament transformador i socialment responsable, que marquen la diferència a l'hora de generar solucions noves i disruptives per als problemes existents. Els perfils de lideratge transformador creen xarxes de suport per resoldre problemes socials, valoren la inclusió i involucren la comunitat en projectes i plans. La major part de les vegades, les dones tenen més probabilitats d'impactar en la comunitat local, ja que són més receptives a la solidaritat i la col·laboració que els emprenedors masculins (Freund *et al.*, 2023). Per desgràcia, generalment, les dones s'enfronten a obstacles considerables quan inicien negocis que proposen solucions a problemes socials i que contribueixen a perfilar models econòmics més inclosius. Ara bé, en molts casos superen les adversitats en col·laboració amb l'administració pública.

Les polítiques i estratègies sobre qüestions de gènere han de ser definides de manera col·lectiva per tots els agents socials, des d'una perspectiva global, per promoure la igualtat de gènere. La indústria del turisme, el sector públic i privat, l'acadèmia i les i els professionals han de liderar de manera transformadora. Avançar en l'ODS 5 és la base per contribuir a la resta dels ODS (Moreno Alarcón i Cole, 2019). En aquest sentit, si el nostre objectiu és proporcionar models de turisme inclosius i transformadors, la col·laboració dels agents socials és crucial. El progrés en el desenvolupament sostenible solament es pot aconseguir per mitjà d'associacions sòlides i de la cooperació en els àmbits local, regional, nacional i global, posant les persones i el planeta en el centre (ONU, 2023).

La indústria del turisme, el sector públic i privat, l'acadèmia i les i els professionals han de liderar de manera transformadora.

En el sector vitivinícola és on potser trobem més presència de la dona.

En el món de la cuina les dones ocupen un espai molt important. A la foto, Ada Parellada, reconeguda chef que regenta el restaurant Semproniana i lidera molts projectes solidaris.

Barreres de gènere que frenen el lideratge transformador

La desigualtat de gènere és un fenomen que persisteix al món. És un problema generalitzat, estancat en l'última dècada, que alenteix el progrés social i impedeix el desenvolupament econòmic de les dones, privant les societats dels beneficis del seu lideratge, tal com indica el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD, 2022). A la Unió Europea s'estima que per a l'any 2050, millorar l'equitat de gènere podria significar un augment significatiu en el PIB, des d'un 6,1% a un 9,6% per càpita, el que equival a passar d'1,95 bilions d'euros fins a 3,15 bilions, tal com afirma l'Institut Europeu d'Igualtat de Gènere (2017).

Les dones s'enfronten, encara avui, a una sèrie d'obstacles que dificulten de manera clara el seu lideratge. L'accés al suport empresarial i financer, la manca de polítiques d'emprenedoria femenina i la conciliació entre la vida personal i la professional són les principals dificultats que detecten les dones per emprendre, segons l'informe «Les dones al mercat de treball» de Barcelona Activa (2023). En la mateixa línia, s'afirma en el document «Dona i autoocupació a Espanya», elaborat per Pimec (2021): «Les principals dificultats (...) deriven de la conciliació personal i familiar i de ti-

pus social enfront del rol emprenedor de les dones. En menor mesura, dificultats associades al tipus d'activitat desenvolupada. Per contra, la majoria no aprecia avantatges. En relació amb les diferències observades enfront del col·lectiu masculí, es reitera la idea de la conciliació personal i familiar, el reconeixement social i, en grau més baix, la bretxa econòmica i la promoció professional» (pàg. 26).

Estereotips i biaixos de gènere

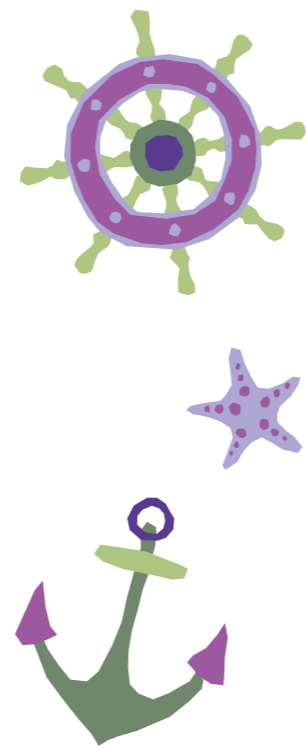
L'ONU, a l'informe recentment publicat «Índex de normes socials de gènere» (Programa de les Nacions Unides per al desenvolupament (PNUD, 2023), alerta de com impacten les normes socials basades en prejudicis i biaixos de gènere en la desigualtat. Nou de cada deu ciutadans tenen prejudicis i biaixos de gènere. Així mateix, l'informe indica que les dones continuen al marge de la presa de decisions polítiques i empresarials. Aquesta realitat es manifesta en totes les regions, amb independència del nivell econòmic i cultural. L'informe alerta que les normes socials modelen profundament les actituds, les relacions socials i les dinàmiques de poder.

Continuen existint estereotips de gènere que infravaloren la participació i el rol de les dones en la societat, en general, i en el turisme, en especial. A més, aquests prejudicis «exerceixen un paper important en la promoció de les dones, ja que els models de

L'Associació Catalana de Dones de la Mar agrupa dones de diferents àmbits relacionades amb el món de la mar, en sectors tan diferents com la pesca, l'aqüicultura, la navegació i la recerca marina, entre altres.

lideratge tradicionalment associats als homes continuen imposant-se», s'assegura en l'informe «Tancar les bretxes de gènere als sectors estratègics de la ciutat de Barcelona», de Barcelona Activa (2022). I és que les diferències en el comportament laboral es deriven del manteniment de rols i funcions de gènere estereotipats. Com a resultat, les percepcions sobre qui és més capaç d'un lideratge d'èxit també poden ser difícils de canviar (Grant Thornton, 2018).

Els estereotips reforcen la idea que les dones cuiden les persones i les ajuden, mentre que els homes prenen el control i se centren en la tasca (Hoyt, 2012). Generalment, per a posicions de lideratge, es valoren més les característiques atribuïdes al sexe masculí. Ara bé, nombrosos autors indiquen que un lideratge adequat requereix una combinació de característiques associades tant a homes com a dones, com la intel·ligència emocional, l'assumpció de riscos, l'empatia, la integritat o la capacitat de persuadir, motivar i inspirar (p. e. Fernández Palacín *et al.*, 2010).

Tradicionalment, s'atribuïen les limitacions que afronten les dones en el desenvolupament de la seva carre-

ra professional a característiques psicològiques internes, com la baixa autoestima o la por a l'èxit. Tanmateix, les descobertes dels últims anys revelen que tant la capacitat com la motivació són similars en ambdós sexes (Sarió *et al.*, 2002). Diversos autors afirmen que dones i homes demostren el mateix grau de compromís amb les seves feines i la mateixa motivació per ocupar llocs de lideratge (Hoyt, 2010). Malgrat això, desafortunadament, tant homes com dones empresàries, companys de feina, persones de l'àmbit familiar i amics reforcen i perpetuen els estereotips. Aquestes nocions patriarcales impregnen moltes de les nostres maneres d'actuar i pensar, i han de ser desafiadades i transformades (Chambers *et al.*, 2017).

Les diferències en el comportament laboral es deriven del manteniment de rols i funcions de gènere estereotipats.

Conciliació i corresponsabilitat

Com hem esmentat, pel que fa als estereotips, les dones tenen més probabilitats que els homes de ser percebudes com a responsables de les cures, tant de les seves llars com de les persones més properes. Lamentablement, les dades mostren que això va més enllà d'una simple percepció: a escala mundial, en els països on es registren un menor nombre de biaixos, les dones dediquen el doble de temps a les tasques domèstiques i de cures que els homes; i aquesta proporció arriba a sextuplicar-se allí on tenen majors biaixos (ONU, 2023). A Europa, el 79% de les dones es dediquen a les tasques domèstiques cada dia; i quatre de cada deu europeus (44%) creuen que el rol més important d'elles en la societat és proporcionar cura infantil (Comissió Europea, 2018). A Catalunya, durant el 2021, segons l'Enquesta de salut de Catalunya (ESCA, 2023), en els dies laborables les dones van dedicar de mitjana quasi dues hores diàries a les activitats domèstiques, mentre que els homes registraven una hora de dedicació a aquestes tasques.

El terme «terra enganxós» es refereix a les tasques de l'esfera privada que la cultura patriarcal assigna a les dones i que obstaculitzen l'equilibri entre feina i vida familiar (Tandrayen-Ragoobur, 2014). Tal com hem esmentat prèviament, la tasca de cuidar els membres dependents de la família recau en gran manera en les dones i avui encara no es comparteix de manera equitativa. La manca de facilitats per a la cura infantil i la cura de persones grans fa que les dones interrompin les seves carreres o treballin a temps parcial per cuidar les seves famílies, fet que significa que tenen menys anys d'experiència laboral i enfronten més interrupcions. Això frena el seu progrés professional (Eagly i Carli, 2007). Precisament, un indicador de corresponsabilitat són les excedències de feina per a la cura de filles i fills i per a la cura de familiars dependents. A Catalunya, durant el 2021, el 92,14% de les excedències per a la cura de la mainada i el 78,3% d'excedències per a la cura de familiars dependents van ser sol·licitades per elles (Observatori de la Igualtat de Gènere, 2022).

A causa de les responsabilitats associades amb les cures i al desafiament de conciliar múltiples tasques, les dones troben més difícil dedicar temps complet al desenvolupament o gestió d'una activitat empresarial (Bullough *et al.*, 2021). Com a resultat, segons l'«Informe global de bretxa de gènere» (World Economic Forum, 2021), el sexe femení té un major percentatge d'inactivitat econòmica (90%) en comparació amb el sexe masculí (70%).

L'ONU (2023) assegura que els governs tenen un paper fonamental a l'hora de canviar les normes socials de gènere, per exemple, en matèria de permisos per naixement i corresponsabilitat. Apunten que «un punt de partida important és reconèixer el valor econòmic del treball de cures no remunerat. Això pot ser una forma molt eficaç de combatre les normes socials de gènere respecte a aquesta mena d'ocupació».

La tasca de cuidar els membres dependents de la família recau en gran manera en les dones i avui encara no es comparteix de manera equitativa.

Xarxes de suport

Així mateix, les responsabilitats de cures afecten la capacitat de les dones per participar en oportunitats de *networking* i poden fer que se sentin més aïllades en la seva vida professional, la qual cosa redueix l'abast i l'efectivitat de les seves xarxes (Klyver i Grant, 2010). Aquesta barrera d'exclusió és perniciososa, ja que establir contactes no sols les ajuda a conèixer altres dones amb els mateixos interessos i problemes, sinó que també les ajuda en el seu creixement professional (Segovia-Pérez *et al.*, 2019; Freund i Hernández-Maskivker, 2021).

Les responsabilitats de cures afecten la capacitat de les dones per participar en oportunitats de *networking*.

Una associació pot definir-se com un grup de persones amb interessos i motivacions comunes que aborden diferents problemes compartits (Puñal, 2001). La literatura existent suggereix que les xarxes en general, i les del turisme, en concret, no sols beneficien destinacions o empreses, sinó també els seus participants. Comptar amb l'oportunitat d'establir contactes és molt important per a les dones, ja que tenen accés a informació rellevant, coneixements i experiència de professionals, i oportunitats comercials o financeres (Higgins-Desbiolles i Monga, 2021). Un estudi realitzat sobre les associacions de dones que impulsen el lideratge a Barcelona, mostra que aquestes iniciatives promouen la innovació, la competitivitat i el desenvolupament de les seves associades. La majoria d'aquestes augmenten el flux d'informació, coneixement i recursos, i promouen la creació d'aliances per a millorar la competitivitat i la resiliència (Freund i Hernández-Maskivker, 2021).

Les associacions i xarxes en la indústria del turisme són un fenomen complex, donada l'atomització del

sector i els diferents tipus de relacions entre els seus múltiples actors. A Espanya, i també a Catalunya, trobem xarxes i associacions de dones que impulsen el lideratge en femení i que operen en l'àmbit internacional, el nacional o el local, com per exemple EJECON, Lean In o FIDEM. En el sector turístic, específicament, trobem Women Leading Tourism, Mujeres en Hospitality, l'Associació d'Executives d'Empresa Turístiques (ASEET) o Raizup, per citar alguns exemples.

Inversions i ajudes econòmiques

Com hem esmentat al principi de l'apartat «Barreres de gènere que frenen el lideratge transformador», l'accés al suport empresarial i financer és una de les dificultats a què s'enfronten les dones.

Segons l'informe «Aportació de les dones a l'economia espanyola» (PIMEC, 2023), les decisions de suport als sectors econòmics es prenen exclusivament amb criteris d'eficàcia econòmica, els quals molt poques vegades afavoreixen els sectors que compten amb una important força laboral femenina total: «Si no es prenen mesures correctives, en el context actual de repartiment i assignació de fons derivats dels Fons Europeus, generaran relativament major ocupació en sectors masculinitzats».

L'accés al capital financer i la gestió del capital de les empreses d'emprenedoria liderades per dones es veu afectada també per biaixos de gènere. De fet, les empresàries obtenen només 80 centaus de capital per cada dòlar que reben els homes, malgrat que les empreses dirigides per dones generen un 10% més d'ingressos acumulats que els homes en un període de cinc anys (Abouzahr *et al.*, 2018). Més dades: en el 2021 només 1 de cada 100 euros que es van invertir en capital de risc van arribar a empreses fundades per dones; als equips mixtos només els va arribar poc més del 8% (Barcelona Activa, 2023).

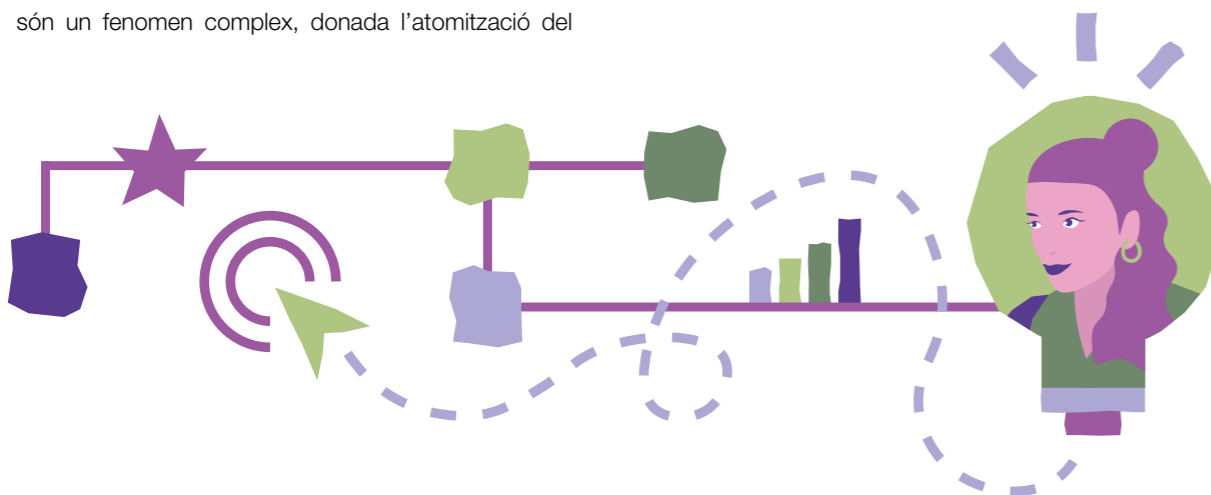
Debat en la presentació de la publicació *Dones i turisme. Pioneres del sector* que es va celebrar el març del 2023 a l'espai Mies van der Rohe.

Lideratge transformador i ètica de les cures

El context global, específicament des de la crisi de salut provocada per la Covid-19, ha posat en relleu diverses desigualtats a què s'enfronta la societat. És en aquest escenari que es necessita una profunda reflexió sobre les cures. De fet, s'argumenta que la societat s'enfronta a una crisi de cures i això requereix una acció transformadora. Les noves pràctiques turístiques haurien de posar en el centre el benestar humà (Boluk *et al.*, 2019; Freund *et al.*, 2023), guiades per l'atenció a les relacions i la cura dels altres (Gilligan, 1982). L'ètica feminista de les cures pot dotar-nos el marc necessari per revalorar les cures en els models empresarials i públics que impulsen el sector turístic.

Les cures són fonamentals per a la supervivència; no obstant això, les crisis sanitàries i mediambientals globals han posat en relleu la manca de cures.

La covid-19 ha afectat les persones més vulnerables, incloses les persones treballadores precàries del turisme i l'hostaleria; i la postpandèmia ha exacerbat les desigualtats existents, les injustícies i la falta d'empoderament femení (Jamal i Higham, 2021; Moreno Alarcón, 2020). Aquesta situació impulsa a considerar les perspectives feministes que assegurin una recuperació social i econòmica més inclusiva. Basar-se en les teories feministes i, específicament, en l'ètica de les cures, augmenta la nostra comprensió de les barreres a les quals s'enfronten i dels suports necessaris requerits per fomentar les cures. A mesura que les esperances de recuperació econòmica augmenten, es necessiten més i millors solucions polítiques que facin costat a les dones per aconseguir les seves metes i que repercutixin en una economia més pròspera. Això cobra encara més importància en la situació de recuperació d'una crisi de salut internacional (Global Entrepreneurship Monitor, GEM, 2022).

La presència femenina és molt important al món de la moda. Imatge del Rec.0 a Igualada.

Com hem vist, les dones estan sobrepresentades en posicions de lideratge en el sector turístic. Aquest desequilibri de gènere contrasta amb investigacions que suggereixen que les dones contribueixen de manera rellevant a l'àmbit professional. En concret, diversos estudis afirmen que les dones destaquen en comprensió i sensibilitat, en relació amb la qualitat del servei i les condicions laborals (Ahl i Marlow, 2021); reconeixen la importància del benestar comunitari (Tajeddini, Walle i Denisa, 2017) i, amb major probabilitat que els homes, inicien negocis que generen riquesa a les seves comunitats (Alonso-Almeida, 2013) per marcar la diferència (GEM, 2020).

Les emprenedores femenines col·laboren de manera clara amb les comunitats i generen impactes més amplis, més enllà de les contribucions econòmiques.

Desafortunadament, no s'està fomentant aquest potencial. Per aprofitar la contribució de les emprenedores i intraprenedores femenines, és fonamental crear i desenvolupar un marc que ofereixi un igual accés a recursos, i promoure pràctiques que fomentin el lideratge transformador (Brush *et al.*, 2018; Hechavarría i Ingram, 2019).

Una baixa representació femenina en posicions de lideratge genera impactes negatius no sols quant a l'abast econòmic, sinó també en relació amb els conceptes de transformació, equitat i justícia social (Chambers *et al.*, 2017; Moreno-Alarcón, 2020; Jamal i Higham, 2021). A més del risc de continuar perpetuant aquest model en les noves generacions per manca de referents. Per tant, les emprenedores femenines col·laboren de manera clara amb les comunitats i generen impactes més amplis, més enllà de les contribucions econòmiques.

Ètica de les cures

Nombrosos estudiosos continuen entenent el lideratge des d'una perspectiva masculinitzada, en què s'ofereixen suports a les dones perquè «guanyin la carrera» als homes, perpetuant un lideratge competitiu. No obstant això, ens posicionem amb les economies feministes com a pensament transformador que proposa un nou paradigma, que situa el treball de cures com un aspecte determinant de la reproducció social i de les condicions de vida de la població (Carrasco, Borderías i Torns, 2011). El model de lideratge proposat per la denominada ètica de les cures, posa les cures en el centre de mira. És a dir, s'allunya del model de lideratge depredador, entenent el lideratge com un servei a la comunitat, una vocació de cures, sustentat en relacions d'interdependència.

L'ètica de les cures és una teoria crítica perquè desafia profundament la normativitat de gènere històricament construïda i les relacions de poder, i exigeix el reconeixement polític de les cures (Tronto, 2013). Els fonaments de la teoria de les cures es remunten al llibre seminal de Carol Gilligan (1982) titulat *In a Different Voice*. Fonamentalment, Gilligan emfatitza la cura com «una activitat de relació, de veure i respondre a la necessitat, de tenir cura del món sostenint la xarxa de connexió perquè ningú es quedi sol». Ara bé, els esdeveniments contemporanis i el capitalisme neoliberal han donat pas a dèficits de cura (Tronto, 2013). Ser responsables i estar atents per a respondre a les necessitats dels altres, en aquest marc, representa un desafiament.

L'ètica de les cures és una teoria crítica perquè desafia profundament la normativitat de gènere històricament construïda i les relacions de poder.

En aquesta línia, l'ètica de les cures és un enfocament que posa l'accent en una complexa xarxa d'interdependència amb els altres (Gilligan, 1982; Tronto, 1993). Fisher i Tronto (1990) es refereixen a quatre fases entrelaçades de les cures que es corresponen amb quatre elements de les mateixes: atenció, responsabilitat, capacitat de resposta i competència. Inicialment, les fases de les cures van dissenyar-se com a condició prèvia per a l'etapa següent, però els estudiosos afirmen que, a la pràctica, el procés de cures pot ser desordenat i caòtic i, com a tal, les fases poden no encaixar perfectament. El marc de Fisher i Tronto (1990) inclou:

Fase 1. Atenció a les cures. Requereix estar atent i parar atenció a les necessitats de cura. Cuidar no requereix necessàriament habilitats, però els recursos poden sostenir la capacitat de cuidar.

Fase 2. Tenir cura de. Necessita responsabilitat per mostrar i cuidar aspectes del nostre món amb la finalitat de garantir la satisfacció de les necessitats.

Fase 3. Proveir cures. Requereix ser competent i capaç de proporcionar cures, la qual cosa sovint es coneix com la feina pràctica de mantenir i reparar el nostre món.

Fase 4. Recepció de la cura. Implica les respostes al procés de cures: respondre a les cures rebudes es considera recíproc i pot contribuir al cicle de les cures. En la continuació del pensament de Tronto (2013), es va oferir una cinquena fase:

Fase 5. Cuidar amb. Requereix que les necessitats de cures i les formes en què se satisfan han de ser coherents amb «els compromisos democràtics de justícia, igualtat i llibertat per a tothom» (Tronto, 2013).

Un model de lideratge que integri aquestes cinc fases (atenció, responsabilitat, capacitat de resposta, competència i igualtat) és un model que contribuirà a transformar les persones, les organitzacions, les institucions i les destinacions.

Cap a un turisme transformador

Com hem esmentat prèviament, el turisme s'ha convertit en un dels sectors econòmics de més ràpid creixement en el món, amb fortes interconnexions amb la majoria dels altres sectors, per la qual cosa impacta en gran manera en totes les dimensions del desenvolupament sostenible. A molts països, el turisme actua com a motor de generació d'ocupació i riquesa, creixement econòmic, protecció del medi ambient i reducció de la pobresa (PNUD, 2023). Així i tot, la sostenibilitat continua sent un repte en el turisme i l'hostaleria; les organitzacions turístiques estan lluny d'aconseguir els objectius de sostenibilitat (Seraphin i Gowreesunkar, 2021; Slocum *et al.*, 2019).

Les dones són clau per aconseguir un desenvolupament responsable que avanci en els ODS en turisme. Ara bé, és important destacar que aquesta feina no és exclusiva de les dones. En el marc d'una ètica feminista de cures, posem el focus en la importància de les relacions. Avançar cap a l'equitat de gènere requerirà la participació de tothom.

Cada cop és més freqüent veure com la dona s'incorpora en activitats turisticoesportives.

La creixent importància atorgada a la consciència ambiental i els valors culturals ha donat lloc a l'aparició d'un perfil de turista que planifica vacances més conscients, avalua l'impacte del producte que consumeix en el medi ambient i en els valors culturals que transmeten les marques, i pren decisions en aquesta direcció. A més, una part significativa d'aquestes persones busquen una experiència i productes turístics de qualitat que emfatitzin la creativitat; desitgen examinar de prop l'estil de vida i la cultura de les persones locals que viuen en la destinació que visiten, o experimentar en profunditat la seva bellesa natural i el patrimoni cultural.

Entendre i donar resposta a aquesta mena de viatger proporciona un avantatge competitiu important per a empreses i destinacions que configuren les seves activitats d'acord amb aquest marc de turisme responsable. El sector turístic, dependent dels recursos naturals i l'estructura cultural de les destinacions turístiques, ha d'anticipar els efectes negatius que poden ocórrer en planificar el seu desenvolupament turístic, implementant plans que incloguin pràctiques sostenibles i proposant pràctiques que minimitzin els efectes negatius. En el desenvolupament de destinacions turístiques, aquest enfocament hauria de ser planificat, gestionat i adoptat per tots els actors implicats: turistes, població local, empresariat i administració pública, entre altres.

Les dones són clau per aconseguir un desenvolupament responsable que avanci en els ODS en turisme.

Núria Picas és una esportista especialitzada en curses de muntanya i de trail running que ha aconseguit nombrosos premis i, el 2019, va rebre la Creu de Sant Jordi.

Catalunya, pionera en la gestió de destinacions responsables

En aquest sentit, Catalunya és pionera en la gestió i el desenvolupament de destinacions turístiques responsables, com mostren des de la Declaració de Barcelona del 2018 fins al recent pacte Compromís Nacional per un Turisme Responsable l'any 2023.

L'abril del 2018, i en el marc del *workshop* internacional «Millors llocs per viure, millors llocs per visitar», organitzat per NECSTouR, la Xarxa de Regions Europees per a un Turisme Sostenible i Competitiu, a la capital catalana, es fa pública la Declaració de Barcelona (NECStouR, 2017), amb l'objectiu de millorar la sostenibilitat i competitivitat de l'impacte social i cultural del turisme a Europa. La declaració assumeix el compromís col·lectiu dels actors del patrimoni cultural i el turisme cap als ODS, amb la finalitat de deixar un llegat en el continent, més enllà de l'Any Europeu del Patrimoni Cultural 2018, contribuint així a la implementació de l'Agenda 2030 de les Nacions Unides.

L'acord reconeix que les destinacions turístiques europees s'enfronten a una sèrie de reptes quan es tracta d'equilibrar de manera responsable l'ús del patrimoni

cultural, les demandes de la indústria turística i les necessitats de la comunitat local: la saturació de visitants en algunes àrees i la necessitat de més visitants en unes altres; la importància de l'autenticitat i les preocupacions sobre la pèrdua d'autenticitat, i els costums i formes de vida locals davant de l'impacte dels visitants, entre altres.

Més recentment, el març del 2023, s'ha posat en marxa el Compromís Nacional per un Turisme Responsable (Generalitat de Catalunya, 2023), un nou full de ruta per fer un gir en el model turístic català, el qual recull 67 objectius perquè el turisme sigui ambientalment, socialment i econòmicament més sostenible i equilibrat. Alineat amb els ODS, no hi ha cap objectiu que no estigui reflectit en l'acord i no hi ha cap proposta que no faci referència a un dels ODS, com a mínim.

La declaració assumeix el compromís col·lectiu dels actors del patrimoni cultural i el turisme cap als ODS.

Els espais naturals protegits garanteixen la sostenibilitat i són un compromís per les futures generacions.

En pocs mesos, ja s'hi havien adherit 170 agents turístics i entitats del territori, a aquest pacte, que estableix les bases per iniciar un procés de transformació col·lectiva, per tal de crear un nou model ambientalment responsable, socialment just, territorialment equilibrat i reconnectat amb els elements identitaris del país.

«Malgrat que Catalunya ha aconseguit el lideratge en productes tan diferents com el turisme urbà, el turisme litoral, el turisme actiu i de natura, el turisme gastronòmic o el turisme rural, el desenvolupament turístic gravita essencialment sobre un tipus molt concret: el turisme litoral de temporada i el turisme urbà a Barcelona. El sector turístic català manifesta el compromís de potenciar la diversitat de productes, establiments i destinacions en el marc d'una estratègia comuna», recull l'acord que aposta per un «fort compromís entre les administracions públiques, les empreses i la societat, en un marc de col·laboració i cooperació per aconseguir objectius compartits, l'atracció de talent, de capital i d'idees que facin del turisme un dels sectors clau del nou model de país» (Generalitat de Catalunya, 2023).

Per potenciar la diversificació, el turisme rural és sens dubte fonamental. Aquesta tipologia és una activitat sociomaterial multifacètica (Korsgaard *et al.*, 2015)

que relaciona espais rurals, comunitats, recursos, valors, històries i imatges. En els últims anys destaquen nombrosos casos d'èxit d'empreses o empenedories rurals transformadores que impacten de manera positiva en el territori, en molts casos liderats per dones.

Per potenciar la diversificació, el turisme rural és sens dubte fonamental.

Turisme regeneratiu, un pas més enllà

Avui dia la importància del turisme sostenible està canviant, de minimitzar els efectes negatius de l'impacte de l'activitat turística a regenerar els territoris, i contribuir al desenvolupament de les comunitats locals. És el turisme regeneratiu. És a dir, si l'aspecte més important del turisme sostenible és minimitzar els efectes negatius de l'activitat turística, el turisme regeneratiu se centra en millorar el territori i la comunitat local fent servir el turisme com a eina per satisfer les necessitats de la comunitat.

Creiem important detenir-nos en la diferenciació. El turisme regeneratiu pot estudiar-se com un mitjà per aconseguir la sostenibilitat o com una extensió del concepte. Malgrat això, encara que els conceptes són similars, ja que ambdós proposen que les generacions futures visquin en un planeta habitable en què les societats prosperin i no simplement sobrevisquin, el turisme regeneratiu es diferencia en tres aspectes crucials (Owen, 2007):

1. Allí on la sostenibilitat busca un impacte mínim, el turisme regeneratiu promou un impacte positiu.
2. El turisme regeneratiu busca integrar la relació entre éssers humans i el medi ambient com un de sol, a diferència de la perspectiva de subjecte-objecte en la qual, tot i que connectats, estan separats.
3. El turisme regeneratiu intenta reconnectar l'ambientalisme amb una dimensió sociopolítica que ha estat omesa en la sostenibilitat.

La sostenibilitat potser implica tornar a explorar recursos que havien quedat en desús. Associació de Puntaires d'Arenys de Munt.

Un aspecte essencial a tenir en compte són els grups d'interès (*stakeholders*). Atès que el turisme regeneratiu implica una responsabilitat compartida entre aquests i les persones que viatgen, la connexió entre ambdós grups d'interès ajuda a comprendre millor com es connecten la vida humana, el turisme i la natura. Aquesta connexió ajuda a identificar les principals necessitats de les comunitats i alhora assenyala com les i els turistes poden contribuir a satisfer aquestes necessitats.

La majoria dels viatgers sensibles a la sostenibilitat desitgen reduir el seu impacte en la societat i en la natura, i busquen sentir-se satisfets amb el seu compliment i contribució. Podríem dir que el turisme regeneratiu aposta per la innovació local, empodera la comunitat i genera alhora un patrimoni significatiu per a locals i visitants. A mesura que els grups d'interès locals afronten aquests desafiaments, també brinden als turistes experiències autèntiques, memorables i transformadores. Alguns exemples podrien ser els següents: invertir els beneficis econòmics d'una activitat turística en una ONG que treballi en la preservació del territori; allotjaments que treballin la integració amb la comunitat local del barri on estan situats, o la unió de negocis locals turístics per revalorar conjuntament el patrimoni del lloc.

El turisme regeneratiu se centra en millorar el territori i la comunitat local.

I és que, especialment durant i després de la pandèmia de la covid-19, l'interès pel turisme regeneratiu ha crescut considerablement. D'aleshores ençà, les persones han començat a reconsiderar com viatgen, experimenten i promocionen les seves destinacions, i com contribueixen a crear un món millor. En aquesta línia, organismes internacionals com l'OMT o el Consell Mundial de Viatges i Turisme (WTTC) afirmen que és fonamental una nova direcció en la gestió turística i incideixen a construir una millor mentalitat viatgera, en línia amb les accions adoptades pel Compromís Nacional per un Turisme Responsable.

Cal dir que la projecció i el reconeixement internacional del Compromís Nacional per un Turisme Responsable i, per tant, el nou model que es proposa per a Catalunya, s'ha fet palès explícitament des de l'OMT a finals de març del 2023 i des de NECSTouR el juny del mateix any. Catalunya és una destinació capdavantera, molt ben posicionada per assolir els reptes de futur.

La imatge de la dona moltes vegades s'ha utilitzat com a reclam publicitari.

Conclusions finals

Tal com hem comentat anteriorment, el turisme ofereix majors possibilitats a les dones de participar en la força laboral, l'emprenedoria i el lideratge que qualsevol altra activitat econòmica. És un sector en creixement, que crea ocupació i actua com a motor de desenvolupament. Les dones, sens dubte, han estat pioneres en aquesta indústria, i avui són protagonistes en la implementació de models transformadors. Lògicament, continuar apostant per canvis de models requereix un lideratge compartit per homes i dones, compromesos amb les cures de les persones i el planeta.

Els reptes són complexos, per la qual cosa el progrés del desenvolupament turístic sostenible, responsable, regeneratiu i transformador només es pot aconseguir mitjançant associacions i cooperació sòlides, en els àmbits local, regional, nacional i global. Per tant, l'Objectiu 17: Aliances per assolir els objectius (ONU, 2023), emfatitza el fet que els avanços en els ODS no s'aconseguiran tret que enfortim i optimitzem la cooperació a nivell macro i micro. Serà difícil avançar en l'Agenda 2030 si no actuem estratègicament, unim forces i treballem en xarxes més extenses per amplificar l'impacte. La pandèmia de la covid-19 ha posat de manifest, encara més, la necessitat de disposar de xarxes estratègiques, mostrant-nos la fragilitat de les dependències en un món globalitzat.

Si el nostre objectiu és proporcionar aquest tipus de models turístics, la col·laboració és clau. Centrats en aquesta fita, el turisme i l'hospitalitat han de comprometre tots els agents implicats en l'experiència turística. Com suggereix Taleb Rifai (OMT i PDNU, 2017), exsecretari general de l'OMT: «Els responsables de polítiques, els líders empresarials, el personal acadèmic, la societat civil i els mateixos viatgers han d'estar disposats a actuar junts i complir amb els principis vitals del desenvolupament sostenible».

El turisme, correctament dissenyat, implementat i gestionat, té un gran potencial al servei de la diversitat humana, cultural i ecològica. És important que els actors del turisme responguin als desafiaments de sostenibilitat i justícia pensant, redefinint i reorientant el turisme

(Higgins-Desbiolles, 2021), reforçant els valors de sostenibilitat i els principis de justícia (Rastegar *et al.*, 2021).

Al llarg d'aquest text s'han anat apuntant diferents accions que considerem clau i que, alhora, han estat estudiades i proposades per entitats i organismes nacionals i internacionals. El problema és que, fins ara, la seva posada en pràctica és insuficient i lenta. Un lideratge transformador enfocat a les cures, des de la nostra perspectiva, és clau per accelerar el procés. També és important destacar el paper de les cures en la creació d'entorns d'aprenentatge transformadors (Carnicelli i Boluk, 2021) que permetin canviar paradigmes avui dia profundament arrelats.

Tal com comentem des de l'inici, les dones s'enfronten diàriament a nombroses barreres en el sector del turisme i l'hospitalitat. Són ombres que dificulten l'accés de les dones a posicions de lideratge en el turisme i l'hospitalitat i poder destacar per elles mateixes. Aquestes ombres són difícils de superar, per la qual cosa, a vegades, no podem evitar de submergir-nos en una foscor absoluta. No obstant això, lluny de ser descoratjador, és possible una interpretació diferent.

Aquestes ombres són més presents actualment perquè estem adquirint una major consciència de les barreres existents. I això obre un espai de llum. Indubtablement, hi ha un augment de consciència. Aquí és on els actors del turisme i l'hospitalitat, dedicats a transformar el model, promovent una societat justa i impulsant els ODS, tenim un paper decisiu. Hi ha una oportunitat per a la transformació en dissenyar i implementar models de gestió i d'empreses més responsables, ètiques, sostenibles i regeneratives. Existeixen ombres, això és innegable, però també hi ha institucions i persones, d'entre aquestes, les setze dones reflectides en aquesta publicació que estan transformant el sector. Aquestes persones il·luminen el camí i actuen com a fars als quals se sumen més i més actors del turisme. Confiam que aquesta publicació sigui un raig de llum en aquesta direcció, amb l'esperança que en un futur no gaire llunyà es dilueixin les ombres d'avui.